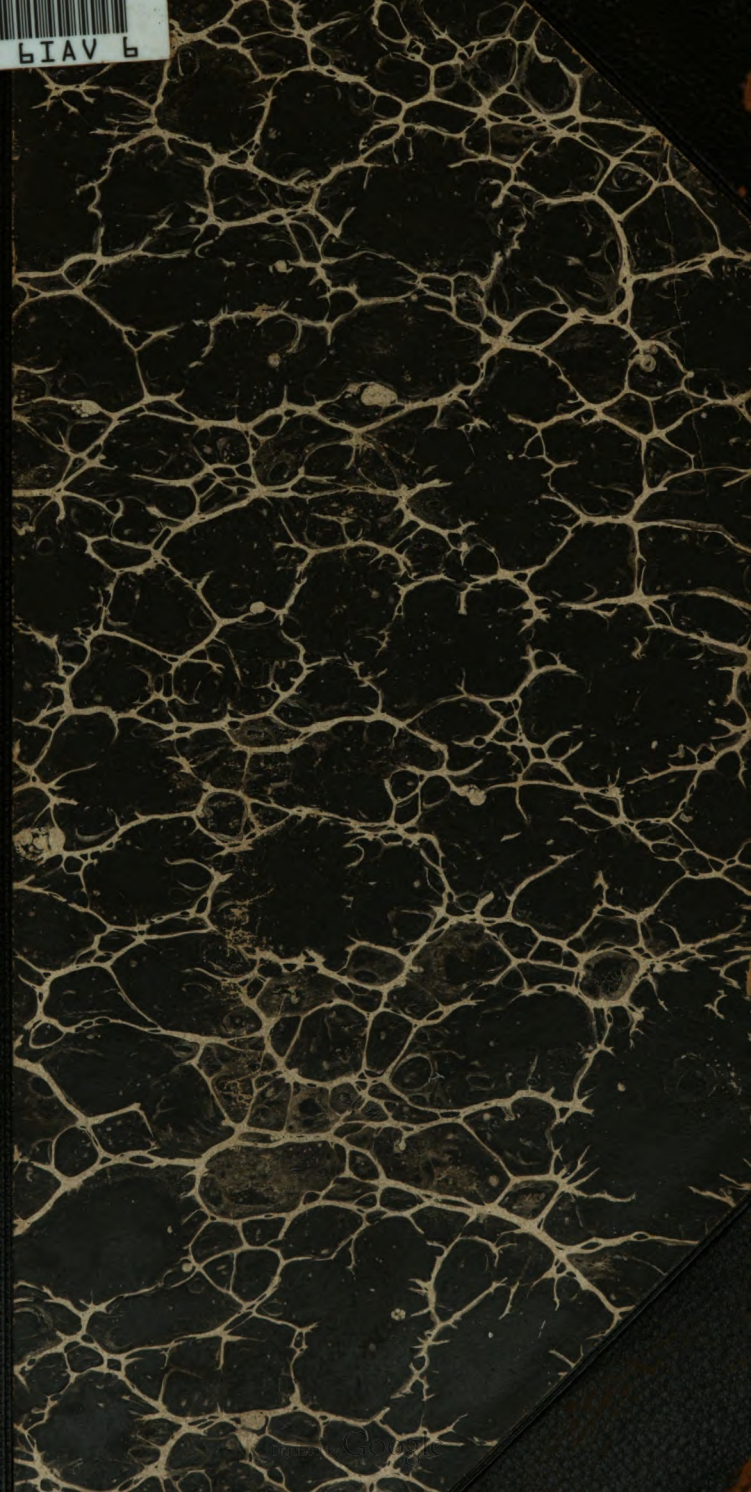

Revised 1970.2
039
1895

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der
taal-, land- en volkenkunde van
Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

NEGEN-EN-DERTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ

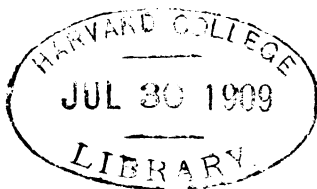
M. WYT & ZONEN.

Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap

1895.

~~30.11.18~~

(C XIII.83)

Minot fund

I N H O U D.

Bladz.

Aan onze Lezers.	1.
--------------------------	----

Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

Een en ander aangaande het geestelijk en maatschappelijk leven van den Poso-Alfoer, door ALB. C. KRUIJT.	2.
Eenige Javaansche Spreekwoorden en Vergelijkingen, door W. HOEZOO.	97.
Een en ander aangaande het geestelijk en maatschappelijk leven van den Poso-Alfoer, door ALB. C. KRUIJT. (<i>Vervolg</i>)	106.
Eene ontmoeting met een Dokter-Djawa. (Uit het dagboek van mijn medehelper Iskaq). Medegedeeld door W. HOEZOO.	213.
Een Bantikker, door J. TEN HOVE.	226.
Een tengke-offer bij de Posso-Alfoeren, door ALB. C. KRUIJT.	230.
Een belangrijk Besluit.	303.

Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zending.

Petrus Kowaas, door H. ROOKER.	37.
Iets uit de aantekeningen van den onderwijzer te Tandjong Beringin, medegedeeld door J. WIJNGAARDEN. . . .	58.
Uit het Dagboek van goeroe H. Kolondam te Panta (Topebato), medegedeeld door A. C. KRUIJT te Poso. . .	77.
Statistieke opgaven betrekkelijk het Zielental der christelijke Gemeenten in de Minahassa, op ultimo 1893, door H. ROOKER.	82.
De herdenking van mijne vervulde veertigjarige Evangeliebediening te Tondano, 31 October 1854-31 October 1894, door H. ROOKER.	154.
Afschrift van de toespraak van Br. TENDELOO. 31 October 1894.	194.

Vertaling van de schets der toespraak van Br. LOUWERIER.	
31 October 1894.	197.
Kort verslag van de Spaarbank voor Inlanders te Môdjô-warnô over het jaar 1893.	200.
Uit het Dagboek van goeroe H. Kolondam te Panta (Topebato), medegedeeld door A. C. KRUIJT te Poso. (<i>Vervolg</i> van blz. 77)	203.
Uit het Dagboek van goeroe A. Kaligis te Kalingoa (Tomasa), door denzelfden,	208.
Staat van de gemeenten en de scholen, in de werkkringen Môdjô-warnô en Kediri over 1894.	237.
Staat der Gemeenten en scholen in de Residentie Kediri op ultimo 1894.	245.
Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, op ultimo December 1894, door H. ROOKER.	246.
Uit het Verslag van eene bezoekreis op Savoe, door S. HUISINGH, Hulpprediker te Timor-Koepang.	252.
De aandacht waard! door M. SCHIPPERS	268.
De Meisjesschool te Tomohon, door J. LOUWERIER.	270.
Verslag van het eind-examen van de kweekelingen op de kweekschool voor Inlandsche onderwijzers en voorgangers te Tomohon (Kuranga)	309.
Uit de aantekeningen van den Minahassischen onderwijzer R. Tampenawas, te Pernangênên, van Augustus tot ult°. December 1894, door M. JOUSTRA.	317.
Verslagen van den Predikant van Menado en de hulp-predikers te Tondano, Ajermadidi, Sonder, Amoerang, Tomohon, Maoemby, Ratahan, Tanawangko, Koemelemboeaai en Langowan over hun dienstwerk gedurende 1893	327.

De Zendingwetenschap.

JOHAN CHRISTIAAN NEURDENBURG. 20 Juli 1815-24 April 1895, door L. C. SCHULLER TOT PEURSUM.	281.
Het eeuwfeest der „London Missionary Society”, door Dr. G. J. WEYLAND.	391.
Toespraak te Londen Dinsdagavond 24 Sept. 1895, door Dr. H. M. VAN NES.	395.

**Uit het Verslag van eene bezoekreis op Savoe,
door S. HUISINGH,
Hulpprediker te Timor-Koepang. (1)**

Den 25sten April des avonds 10 uur vertrok ik per Tambora van Koepang, en kwam den 27sten met het aanbreken van den dag te Seba.

Door de drie te Seba in de school werkzaam zijnde goeroe's werd ik aan het strand opgewacht en verwelkomd.

Mijn eerste aankomst was in het huis van den Radja, maar mij was een onderkomen bereid in het leege huis van wijlen Br. Wijngaarden, verzorgd door goeroe Pantauw en echtgenoot, welke luidjes mij het verblijf zoo aangenaam mogelijk gemaakt hebben.

Door mijn eenigszins geïsoleerd verblijf kwam ik den eersten dag reeds zóóveel van de verschillende toestanden te weten, dat ik mij niet meer geheel vreemdeling gevoelde, en met goeroe Pantouw en zijne helpers een plan kon ontwerpen, waarin de stelselmatige bearbeiding van al de Gemeenten op Savoe op den voorgrond treedt.

Zooals U bekend is, was goeroe Lekahena des Zondags uitsluitend met den dienst in de kampong Gem. Mania belast; de goeroe's Pantouw en Riwo Lobo werkten te Seba en ook te Rai Lioe, doch het werken te Rai Lioe bestond slechts in het houden van eene Bijbellezing, éénmaal per week door goeroe Lobo. De Gem. Mesara

(1) De lezer raadplege ook ons artikel over Savoe in Maandberichten 1895, No. 3. *Red.*

evenwel was van elke stelselmatige bearbeiding uitgesloten. Wel werd dáár van tijd tot tijd kerk gehouden, doch dit geschiedde alleen op verzoek van de Gem. Mesara. Maar omdat deze zaak eigenlijk aan niemand opgedragen was en die spreekbeurten als vrijwillige dienst beschouwd werden, wisten de beide helpers van Pantouw zich veelal daaraan te onttrekken, en bleef de vervulling van die beurten meestal voor rekening van Pantouw, of zoo deze vanwege zijn ander werk dit niet kon doen, bleven die aanvragen niet zelden geheel onbeantwoord; in ieder geval werd er des Zondags nooit kerk gehouden.

Den drie goeroe's wees ik op hunne dure roeping welke zij als getrouwe dienstknechten van Christus te vervullen hadden, indien zij namelijk niet onder de ontrouwe en luie dienstknechten wilden gerekend worden.

Zij waren gewonnen; de door mij voorgestelde nieuwe regeling, welke des Zondagsavonds in de Kerkeradsvergadering ter sprake gebracht zou worden, werd reeds te voren door de belanghebbende goeroe's aangenomen.

Des middags kinder-catechisatie, gehouden door goeroe Pantouw: ik ontving een prettigen indruk omtrent de vragen, de antwoorden en den verhaaltrant; de zang was evenwel schreeuwend onwelluidend.

Met een beleefdheidsbezoek bij den heer Sutherland, en een contra bezoek van den Radja ten mijnent ging verder de Zaterdag voorbij.

Zondag morgen 9 uur kerk gehouden: ik predikte over Rom. 6 : 4, 5 en doopte 18 kinderen; 480 hoorders in het kerkgebouw verzameld.

Des middags Zondagschool, gehouden door goeroe Riwo Lobo: minder vlot dan den vorigen dag; dit vermoedelijk te wijten aan het gehalte der kinderen; zang even onwelluidend.

's Avonds Kerkeradsvergadering: aanwezig:

Markus Melo Lilo, Ouderling.

Paulus Hide Lilo, Diaken.

Willem Djami Manoe, "

Hanoch Haba Kore, "

J. Th. Pantauw, Goeroe.

O. M. Lekahena, "

J. Riwo Lobo, "

Augustina Tagi, Diakones.

Hanna Melo Lilo, geb. Doko, "

Santje Hide Lilo, geb. Riwo Djami, "

Truitje Lekahena, geb. Besi, "

A. R. Djawa, Radja Seba, geïntroduceerd.

Na opening der vergadering met gebed, werd door mij als Voorzitter het volgende ter sprake gebracht:

I. Om zooveel mogelijk in den dienst van *al* de gemeenten op Savoe te voorzien, wordt voorgesteld:

Goeroe O. M. Lekahena blijft belast met de Evangelieprediking des Zondagsmorgens te Mania en na afloop daarvan met het catechetisch onderwijs dáár ter plaatse; des nam 4 uur houdt hij bovendien Zondagschool te Seba. De beide andere goeroe's (Pantauw en Riwo Lobo) werken bij afwisseling ééne maand des Zondags te Mesara, terwijl de andere des morgens te Seba en des middags te Rai Lioe kerk houdt. Bovendien blijft goeroe Lobo éénmaal per week Bijbellezing te Rai Lioe houden.

Bezwaar werd gemaakt tegen het geheel in beslag nemen van de drie goeroe's op Zondag. Wie zou dan met de leiding der begrafenissen belast worden, als dit op Zondag plaats vond? Nadat deze aangelegenheid op mijn voorstel aan den ouderling en de drie diakenen bij vaste beurten opgedragen en door dezen ook aangenomen was, bleef de Radja van Seba zich tegen het voorstel verzet-

ten, „omdat er van de drie goeroe's te veel werk gevergd werd; Mesara moest liever wachten totdat nieuwe goeroe's beschikbaar waren, terwijl de bevolking van Rai Lioe te Seba ter kerk kon gaan!" Ik stelde den Radja de mogelijkheid voor, dat Seba door onvoorziene omstandigheden van één, ja van al de goeroe's beroofd werd, en het hem dan niet zou kunnen bevallen als al de andere gemeenten (van goeroe's voorzien) Seba aan haar lot wilden overlaten. Een jarenlange ondervinding had bewezen, dat de bevolking van Rai Lioe *niet* te Seba ter kerk kwam, en het daarom noodzakelijk bleek te zijn dat haar het Evangelie *gebracht* werd. Geen der goeroe's kan in gemoede bezwaar maken tegen de nieuwe regeling omdat die hun *te veel* werk zou opleggen; zij hebben vrije beschikking over den geheelen Zaterdag. De zaak, in rondvraag gebracht, werd met algemeene stemmen aangenomen, waarop de Radja van Seba dan ook beloofde te Rai Lioe eene kerk te zullen bouwen.

II. De noodzakelijkheid is gebleken van eene nauwere verbinding tusschen den Hulpprediker te Koepang ter eener en de Gemeenten op Savoe ter anderzijde; daarom zij den Penoloeng Pandita (goeroe Pantauw) te Seba opgedragen, naar Koepang te rapporteeren *al* hetgeen in de verschillende Gemeenten op Savoe voorvalt, alsmede alles wat op het godsdienstig en zedelijk leven der gemeenten van invloed kan zijn; een en ander in overleg met den Kerkeraad te Seba: met algemeene stemmen aangenomen.

III. De uitstaande gelden van de gemeente Seba loopen groot gevaar om voor haar te zullen verloren gaan, terwijl de meeste debiteuren in jaren geen renten hebben betaald. Daarom verzoeke de Vergadering de hulp van den Radja van Seba tot onverwijld inning van hoofdsom en verschenen interest, en waar de onmogelijkheid blijkt de

hoofdsom direct te betalen worde de interest betaald, en worde van debiteuren door den Radja geeischt een schuldbewijs overeenkomstig wettelijke vormen onder verband van panden die de schuld voor $\frac{3}{2}$ dekken. Nieuwe leeningen mogen niet door den Kerkeraad gesloten worden, tenzij met goedkeuring van den Radja, die ten bewijze van zijne instemming het schuldbewijs mede met zijne handteekening voorziet, omdat hij alleen weten kan of een sawah of ander grondbezit de volle eigendom van den leener is. Dit voorstel door Kerkeraad en Radja met onverdeelde instemming aangenomen.

IV. Voorstel van den Ouderling M. M. Lilo om voor rekening der gemeente een uniform-dragerskleed, bij begravenissen aan te schaffen. Met de noodige waarborgen voor de richtige bewaring dier kledingstukken kon ik mij met het voorstel vereenigen, en werd het dien overeenkomstig aangenomen: acht pak, gewone inlandsche broeken van geel keper en kabaja's van zwart katoen, benevens een witte strook om het midden bij wijze van sjerp.

Elk der dragers die zijn pak niet ongeschonden bij goeroe Pantauw terugbrengt, is verplicht het door nieuw te vervangen; terwijl Pantauw als bewaarder verplicht is alle schade te vergoeden, welke er door zijne onachtzaamheid aan de kleding mocht bevonden worden.

Verdere regeling van zaken uitgesteld tot de Vergadering te houden na mijne terugkomst van de bezoekreis aan de andere gemeenten. De vergadering wordt met dankzegging gesloten.

Maandag schoolbezoek; het nieuwe schoolgebouw biedt voor het tegenwoordig aantal leerlingen (80) ter nauwer nood genoegzaam plaats; vooral de laagste klasse zit als haringen op elkander gepakt.

Reeds herhaaldelijk had het schoolverzuim van vele ingeschrevenen tot de overweging geleid om liever een kleiner getal te handhaven en de wegblijvers voor goed te verwijderen, dan zulk eene onregelmatigheid te dulden; hiertoe nu was de schoolcommissie onlangs besloten.

Maar nu was het oog van den Radja kleiner geweest bij de bepaling van de afmetingen voor het minder aantal leerlingen dan hij zich zelf en anderen wel wilde bekennen, niettegenstaande de Heer Sutherland hem herhaaldelijk gewaarschuwd had, toen het nog niet te laat was.

Pas had er eene algemeene opschuiving plaats gehad: de oudste leerlingen hadden de school verlaten, en daarna waren de klassen opnieuw gevormd. Zodoende liep eigenlijk niets vlot van stapel; de heer Sutherland (die zich wel veel voor de school schijnt te interesseeren) verzekerde mij dat dit binnen een paar maanden weer geheel anders zou zijn; 't geen dan zeker bij een volgende bezoekreis blijken zal.

Schoolmeubelen en leermiddelen zijn in zeer goeden staat.

Voorts des Maandags en Dinsdags kerkelijke registers kasboeken enz. vergeleken, geverifieerd en verscheidene kleine en groote kwestie's behandeld op eene bijeenkomst met den Radja en den heer Sutherland.

Woensdag morgen (1 Mei) naar Mania: door goeroe Lekahena en de oudsten der Gemeente ontvangen.

Na een weinig uitgerust te hebben, te 10 uur kerk gehouden; toehoorders (45 M. en 55 Vr.) 100; 7 kinderen gedoopt; gesproken over Joh. 3 : 3.

Des avonds hield goeroe Lekahena eene Bijbellezing over de opwekking van den jongeling te Naïn: zoowel op voordracht als inhoud van het gesprokene viel wel iets aan te merken. Onder den vorm van nog iets naar aanleiding van het onderwerp aan het gesprokene te

willen toevoegen, heb ik de stof zeer in 't kort opnieuw behandeld, en liet dit door goeroe Riwo Lobo (die mij als tolk naar de buitengemeenten vergezelde) in 't Savoeeneesch vertalen. Lekahena bedankte mij in mijn logies voor de aanwijzingen hem gegeven: hij was in de war geraakt. Nu. dit laat zich wel eenigszins verklaren, want de jonge man heeft trouwplannen, namelijk met de dochter van goeroe Watimena van Soemba; voor welke belangrijke zaak hij mij een maand verlof gevraagd en ook verkregen heeft.

Donderdag morgen (2 Mei) naar Timoe Bodai: een prachtige rit over de boomlooze en brandend heete vlakten van Savoe! Bij den Radja ontvangen. Goeroe Watimena kwam zijne opwachting maken, maar welk een man: op geen van mijne vragen de Gemeente en school betreffende, wist hij mij één bruikbaar antwoord te geven! Nooit zag ik gemeente en schoolregisters in zulk een treurigen toestand! Des middags de school bezocht, welke daar evenals op andere plaatsen (Seba uitgezonderd) in de kerk gehouden wordt. Van leermiddelen vond ik één gehavend spel- en leesboekje van Graafland, eenige defecte leiën en een schoolbord.

Mijn toelig om Watimena onder de 19 aanwezige kinderen te laten werken mislukte, zoodat ik zelf wel genoodzaakt was eene poging te wagen om te zien welke kundigheden zij alzoo verworven hadden. Twee der oudsten konden met moeite enkele woordjes lezen, een andere groep (die NB. meer dan zeven jaar had school gegaan) kon zeer gebrekkig spellen, terwijl de jongsten (die toch meer dan een jaar deze uitstekende leerinrichting bezocht hadden (de letters nog niet kenden. Op mijne vraag aan Watimena, of de oudsten ook iets van de rekenkunst geleerd hadden, verklaarde de man met een heel gewoon gezicht, dat hij dit zelf niet kende. Ik meende dat hij

mij niet begrepen had, en vroeg dus meer bepaald naar kleine voorstellen zooals optellen, aftrekken enz., doch de man verklaarden mij even naïef, dat hij het tot die graad van ontwikkeling nooit gebracht had. De Bijbelsche Geschiedenis welke hij daarna doceerde was zóódanig, dat ware de zaak niet te heilig (de doop van den Heer Jezus) dit staaltje van zijne geschiedkundige kennis in een humoristisch blad geplaatst kon worden. En dit gedeelte der Geschiedenis scheen hij nog wel bijzonder bestudeerd te hebben, want elk ander deel 't welk ik hem wilde laten behandelen, verklaarde hij „zich niet goed te herinneren.”

Op welken grond deze man ooit als goeroe is aangesteld geworden, verklaar ik eenvoudig niet te begrijpen. (1)

Omtrent 's mans leven en werken kwam ik door navraag te weten, dat hij zich volstrekt niet overwerkte, want dat de kerk zoowel voor schoolgebruik als voor het houden van Godsdienst oefeningen meer gesloten bleef dan geopend werd, en dit altijd onder het voorwendsel van ziekte; de man heeft intusschen wat uitwendig voorkomen betreft merkwaardig veel overeenkomst met een vet zwart Savoneesch varken.

Den volgenden morgen (*Vrijdag*) 9 uur hield ik kerk, sprak naar aanleiding van Mark. 2 : 1-12 en doopte 7 kinderen. Eene vrouw, reeds ten vorigen jare wegens het totaal ontbreken van eenige godsdienstige kennis door Br. Le Grand afgewezen, wilde Watimena nu beproeven door mij

Hij was destijds, bij wijze van noodhulp, door Br. NIKS aangesteld. Na diens vertrek bleef echter deze noodhulp, waarover ook Br. LE GRAND, geklaagd heeft. In ons opstel over Savoe (Maandber. 1895 bl. 37) schreven wij: „Bovendien werkt te Timoe-Bodoe een goeroe (P. W. Wattimena) die liever visscher had moeten blijven, gelijk hij vroeger was, en die weinig van een apostel heeft. Vooral deze gemeente zal andere, betere leiding behoeven.” *Red.*

te laten doopen. Mijne bevinding was als die van Br. Le Grand, en de doop werd dus uitgesteld.

Intusschen had ik tijd gehad om te overwegen, wat in de gegeven omstandigheden te doen: of dien karikatuur-goeroe te laten aanblijven tot ik versterking uit de Minahassa ontvangen zou, of hem onverwijld te ontslaan en de tijdelijke waarneming van de Gemeente op te dragen aan goeroe Samale van Timoe-Bolow. Op grond van verschillende overwegingen en na mij overtuigd te hebben dat de Radja de schooljeugd dagelijks naar Bolow wilde zenden, besloot ik tot het laatste. Ja, ook zelfs indien de Radja onwillig ware geweest, of in geval hij zijne belofte niet na komt; acht ik het veel beter geen goeroe dan zulk een exemplaar te hebben. De gemeente verliest *niets* aan hem en wint er in ieder geval bij, dat er nu elken Zondag en ééns in de week kerk gehouden wordt door goeroe Samalo, 't geen ik den laatste opgedragen heb. Het ontslag van Watimena heb ik hem dienzelfden dag (3 Mei) thuis gezonden, met toekenning van het traktement over de loopende maand; meer meende ik voor dien onwaardigen man niet te kunnen en te mogen doen.

naar bed te gaan. Met moeite stond ik des morgens (*Zaterdag*) op van mijn leger, en met nog grooter moeite heb ik den afstand van Timoe-Bodai naar Timoe-Bolow afgelegd: de koorts nam steeds toe in kracht. Niet dan met de grootste inspanning volgde ik het onderwijs van goeroe Samalo: voor zoover mijn hoofd in de koortsspan-

Dienzelfden avond noopte een hevige koorts mij tijdig ning de vorderingen der leerlingen kon nagaan, schijnt Samalo daar wel op zijne plaats te zijn. Verder bracht ik den dag grootendeels te bed door ten huize van den Fettor, in naam een christen, inderdaad een heiden, zooals zijne woning in waarheid een heidensch verblijf is, en dan met

barstende hoofdpijn en gloeiende koortshitte daarin en daartusschen te moeten vertoeven, ik behoef U zeker niet in bijzonderheden te melden met hoe smachtend verlangen ik naar het einde van mijn verblijf d   r ter plaatse heb uitgezien.

Des *Zondag* 's morgens (5 Mei) ben ik weer opgestaan om kerk te houden, doch heb het niet verder kunnen brengen dan het voorlezen van het doopformulier en het toedienen van den doop (gelukkig was het aantal doopelingen slechts twee); toen moest ik de Godsdienstoefening besluiten, want de koorts woedde voort met onverminderde kracht. Eerst tegen den avond werd de temperatuur iets lager en kreeg ik eenige verlichting in mijn hoofd.

Toen kasopname enz.; accoord.

Des *Maandags* morgens, ofschoon de koorts nog niet afgelopen was, toch naar Liaai vertrokken en boven verwachting (niettegenstaande ik met groote duizeligheid een afstand van 16 paal te paard moest afleggen) zonder ongelukken daar aangekomen. Door den Radja en Echtgenootte hartelijk ontvangen. Voorwaar het onderscheid van ontvangst was groot met die der beide voorgaande plaatsen, en dat deed mij goed; maar helaas, ik vond goeroe Souisa bedenkelijk ziek. Reeds bij mijne aankomst te Seba had ik daarvan gehoord (hij had herhaalde malen bloed opgegeven), en kon mij nu van de treurige werkelijkheid overtuigen. Tot op een geraamte gelijkend uitge-teerd lag hij daar, de waardige man die de zending op Savoe reeds meer dan 20 jaar met groote toewijding en ijver gediend heeft. De hoop op herstel schijnt uiterst gering.

De schooljeugd was mij vóór het binnenkomen der negerij te gemoet gekomen, en wachtte mij nu in de school (kerk), terwijl ik hun goeroe bezocht. De mij als tolk vergezellende goeroe Riwo Lobo trad in de plaats

van den zieken onderwijzer, en heeft tot mijn groot genoegen met de verschillende klassen gewerkt. Kasboek, de verschillende registers en geld alles uitstekend in orde. Gaarne had ik dien avond eene Bijbellezing gehouden, doch de koorts overviel mij opnieuw, maar bleek gelukkig niet meer zoo hardnekkig te zijn als de vorige, zoodat ik – hoewel met groote inspanning – toch den volgenden dag (*Dinsdag*) kerk gehouden heb. Ik sprak naar aanleiding van Luk. 7: 1-10, doopte 11 kinderen, 88 hoorders.

Hartroerend was op dien avond het afscheid van goeroe Souïsa: ik sprak het niet uit en toch scheen hij het even als ik te gevoelen, dat dit afscheid wellicht het laatste zou zijn.

Woensdag morgen (8 Mei) naar Mesara. Door den Radja en zijne vrouw ontvangen: op het oog heel kalme luidjes. Groot moet het contrast zijn tusschen den tegenwoordigen Radja van Mesara en diens overleden vader. Dewijl hier tot heden niet regelmatig gewerkt is, maar slechts bij wijze van uitzondering eens kerk gehouden werd, was het kasboek niet bijgehouden. Ik vond het zooals dit ten vorigen jare door Br. Le Grand afgesloten was plus een klein bedrag, er sedert bijgekomen. Dit bedrag er bijgevoegd en opnieuw afgesloten.

Radja en bevolking vragen met aandrang om een eigen goeroe: deze wordt hun toegezegd zoodra er nieuwe werkrachten van Menado zijn aangekomen. Kerk gehouden en gesproken naar aanleiding van Luk. 16: 19; kerkgangers 89, 7 kinderen gedoopt.

Den 10^{den} Mei terug naar Seba. Door goeroe Pantauw en Echtgenooten weer welkom geheeten.

Na een weinig uitgerust te hebben en na afloop der school trad ik met de drie goeroe's te Seba in nader overleg omtrent de werkzaamheden in de buitengemeenten: door de ziekte van goeroe Souïsa is ook Liaai onbeheerd.

Daarom wordt bepaald dat de goeroe die voor den Zondagsdienst te Mesara bestemd is, den eenen Zondag te Mesara en den anderen te Liaai werkt, tot dat Souïsa weer zelf het werk kan aanvaarden.

In betrekking tot de voorziening der scholen te Bolow en Liaai wordt bepaald, dat de te Seba onder berusting van Pantauw zijnde leerboekjes van het Genootschap naar behoefte en aanvraag zullen verstrekt worden; ook is er nog eenig schrijfpapier in voorraad; maar leiën, griffels, pennen, inkt, cahiers enz. zullen van elders ontboden moeten worden.

Zaterdag (11 Mei) benevens meer andere werkzaamheden eenige volwassenen onderzocht, die zich voor den doop hadden aangemeld. Het onderzoek viel niet bevredigend uit, zoodat zij tot nieuwe voorbereiding naar hunne verschillende goeroe's verwezen werden.

Zondag (12 Mei) 9 uur kerk; ik sprak over Matt. 26: 26-29 ter voorbereiding voor het H. Avondmaal en doopte 43 kinderen; 534 hoorders. Des avonds Bijbel-lesing ten huize van den Radja van Seba, gehouden door goeroe Pantauw. Hij sprak een zeer behartigenswaardig woord naar aanleiding van Ef. 5: 14. 't Is bepaald jammer dat onze goeroe's niet van een groot gebrek zijn af te brengen, n.l. het herhaaldelijk gebruik van Soedara-Soedara. 't Is bijna ongelooflijk, maar als men zich de moeite gaf om de herhaling van dat stopwoord met het geheel van het aantal woorden te vergelijken, de Soedara's een vierde deel van hunne rede zou uitmaken.

Maandag morgen H. Avondmaal. Als inleidend woord sprak ik over 1 Kor. 11: 26-29; en bediende daarna aan 56 leden der gemeente het brood en den wijn ter gedachtenis aan en ter verkondiging van den dood des Heeren. Het was een heilige en plechtige ure, waarvan de nawerking duurzaam zij!

Des avonds 7 uur Kerkeradsvergadering.

Tegenwoordig al degenen, die den 28sten April j.l. aan de Vergadering hadden deelgenomen, benevens de Radja en Echtgenoot van Liaai als Diaken en Diakones van die gemeente, en Martha Hia, Diakones te Seba.

I. Na opening van de vergadering door den Voorzitter met gebed, werd het voorstel van de vergadering op den 28sten April, gewijzigd aangenomen, dat n.l. de goeroe belast met den dienst te Mesara de Zondagsbeurten tusschen deze gemeente en Liaai zal verdeelen, zoolang goeroe Souïsa wegens ziekte verhinderd wordt zelf dienst te doen.

II. Goeroe Samalo wordt belast met de waarneming van den dienst in de gemeente Timoe-Bodai, met dien verstande dat hij des morgens te Bolow en 's middagste Bodai of omgekeerd, elken Zondag kerk en minstens in elk der beide gemeenten éénmaal per week Bijbellezing houdt. Bovendien onderwijst hij de schoolkinderen van Bodai in de school te Bolow.

III. Goeroe Pantauw, in de vergadering van 30 Juni 1894 als Penoloeng Pandita verkozen, werd tot heden niet voldoende in bedoelde waardigheid erkend, vooral van de zijde der andere goeroe's (die van Liaai uitgezonderd) liet die erkenning veel te wenschen over.

De hem in bovenvermelde vergadering opgedragen waardigheid is voor den geregelden gang van zaken noodzakelijk, en hij zal als zoodanig moeten worden gehandhaafd. Al de goeroe's op het eiland Savoe zijn verplicht hem onverwijld alle inlichtingen omtrent den toestand van hunne gemeente en hun werk te verstrekken, welke hij namens den Pandita van hen vraagt.

IV. De Radja van Seba vraagt, of de zoogenaamde oogstgift d.i. het deel van den oogst hetwelk ieder christen reeds sedert jaren gewoon was voor den goeroe af te

zonderen, maar door wijlen Br. Wijngaarden voor de kerk bestemd werd, niet opnieuw aan de goeroe's zal gegeven worden. Hetgeen sedert de veranderde bestemming opgebracht wordt, mag ter nauwernood de schaduw heeten van hetgeen vroeger gegeven werd, omdat de inlander zegt dat die gift aan haar doel onttrokken wordt; bovendien meent de Radja dat de bezoldiging van de goeroe's niet zoo groot is, of een weinig hulp van de zijde der bevolking blijft zeer wenschelijk.

Dit voorstel, dat na levendige discussie met algemeene stemmen aangenomen werd, waarbij de aanwezige goeroe's zich van stemming onthielden, bleek, vooral nadat het was aangenomen, een wezenlijke grief onder de bevolking weg te nemen.

Ook ik moet de gegrondheid van des Radja's redeneering erkennen, en dit vooral als men weet dat een goeroe bij verscheidene gelegenheden voor de gemeente moet uithalen; vanwaar moet dit komen als de gemeente hem niet op deze of gene wijze daarin te gemoet komt?

V. De jongelieden voor de opleiding te Tomohon aangewezen, zijn, behalve de twee die destijds Br. Wijngaarden naar Sumatra volgden, Jonas Lekahena en Petrus Dima.

Van de moeder des eersten en van den pleegvader des tweeden (die wees is) worde een schriftelijke verklaring verlangd, opgemaakt en geteekend in tegenwoordigheid van den Radja (die daarvan door zijne handteekening blijk geeft). Die verklaring moet inhouden de erkenning dat belanghebbenden hun zoon en pleegzoon ter opleiding te Tomohon tot goeroe-djamaat op het eiland Savoe hebben afgestaan aan het Nederlandsch Zendelinggenootschap, opdat zij niet later uit verkeerd geplaatste liefde de jongelieden ontijdig terug-eischen, als de opleiding nog niet voltooid is. Aangenomen.

VI. Behalve de noodzakelijk gebleken reparatie aan het

kerkgebouw te Seba, besluite de kerkeraad in het achterste gedeelte der kerk aan weerszijden van de spreekplaats een raam te maken, ten einde dáár licht en lucht te verkrijgen. Kerkeraadsliden en Radja hebben zich daartoe verbonden.

VII. Na eerst buiten de vergadering de zaak te hebben voorbereid, stelde de Voorzitter den leden voor uit haar midden eene commissie te benoemen, onder wier leiding en verantwoording de Wed. Lekahena een handel zou kunnen beginnen in rijst en petroleum, daartoe in staat gesteld door het Bestuur van het Nederl. Zendinggenootschap. (1) Levendige en langdurige discussie. Eindelijk verbonden al de leden zich, dien handel te zullen steunen door die artikelen uitsluitend bij Wed. L. te koopen.

De drie goeroe's Pantauw, Lekahena en Riwo Lobo namen de administratie en verantwoording op zich, doch onder beding met niet meer dan $\pm f$ 200 aan te vangen, om de zaak dan gaandeweg tot $\pm f$ 600 uit te breiden. Aldus aangenomen.

VIII. De Savoeneesche taal worde zoo spoedig mogelijk uitsluitend de taal waarin gepredikt en godsdienstonderwijs gegeven wordt: de goeroe's Samalo en Lekahena hebben in deze zaak veel goed te maken; goeroe Pantauw is pas een jaar te Seba en kan toch al eenigszins met de inboorlingen in hun eigen taal converseeren.

De vergadering verbindt zich dit besluit te helpen verwezenlijken, en de goeroe's beloven met meer ernst dan tot heden zich op de studie der taal te zullen toeleggen.

De Voorzitter spreekt een woord tot afscheid en sluit de vergadering met dankzegging, daarbij den zendingsarbeid op Savoe den Heer der gemeente opdragend.

(1) Het Genootschap deed echter weten, dat het in deze zaak moeilijk steun kon verleen, en dat de gemeenten zelve er in moeten voorzien. Een klein pensioen werd echter aan de Wed. Lekahena op nieuw voor een jaar verzekerd. *Red.*

Gedurende de overige dagen der week die ik in afwachting van de komst der „Graaf van Bijland” te Seba doorbracht, kwamen er steeds van verschillende zijden zaken van meer of minder belang, welke, afgezien van hare groote of kleine beteekenis, genoegzaam bewijzen hoe verkieslijk het is, dat een zendeling het dagelijksch beleid der zaken in handen heeft.

Moge het uw Bestuur gegeven zijn dien gewenschten man daar zeer spoedig te kunnen zenden! (1)

Des *Zaterdag*s (18 Mei) kwam de „Graaf van Bijland,” die mij in 24 uur naar Koepang tot de mijnen terugvoerde.

Gode zij dank, in welstand mocht ik vrouw en kind terugzien!

En nu, aan het einde van mijne reis-aanteekeningen gekomen, kan ik u als mijn totaal-indruk mededeelen, dat het eiland Savoe vrijwel den toestand van zijne bewoners teekent. Het land is dor, kaal; en toch bewijzen die enkele plekjes waar door de nijverheid van eenige families de grond nog andere dan toewak-boomen draagt, dat niet de bodem machteloos is om hooger dan het algemeen bestaande plantenleven te doen tieren, maar slechts op nijvere handen gepaard met verstandelijk overleg wacht om aan mensch en dier die verkwikkingen te schenken, welke men nu op Savoe moet ontberen. Evenzoo wacht de bevolking op de komst van wakkere, bezadigde mannen opdat haar het Evangelie op ruime schaal, maar in haar eigen taal verkondigd worde; en de harten vernieuwende en levendmakende kracht van dat eeuwig gezegende Woord van God zal ook de Savoeneezen vruchtbaar maken en vruchten ten eeuwigen leven doen voortbrengen.

(1) Br. J. H. LETTEBOER en Echtgenoote, voor Savoe bestemd, zijn d.d. 5 December 1895 te Batavia aangekomen. *Red.*

